

KURTUBÎ TEFSİRİ'NDE HZ. MERYEM

Nefise Efe*

ÖZ

Hiz. Meryem, adı Kur'an'da geçen tek kadın olması, isminin bir sureye verilmesi, hayatındaki ve şahsiyetindeki üstünlüklerle Kur'an-ı Kerim'in öne çıkan karakterinden birisidir. Hiz. Meryem, Rabbinin rızasına uygun bir ömür geçirerek ismiyle müsemma olduğunu ispatlamıştır. O, çocuk doğurabilme ümidi azalmış bir anne-babadan dünyaya gelmiştir, ayrıca gençliğinin ilk yıllarında mucizevî bir şekilde babasız çocuk dünyaya getirmesiyle tarihe mal olmuş özel bir kadındır. Sonuçta tarihte bir dönüm noktası ve miladın başlangıcı kabul edilen bu doğumda en büyük pay, iffetli bir anne olan Hiz. Meryem'e aittir.

Hiz. Meryem, geçmişten günümüze hem İslam hem de Hristiyanlık dininde ideal bir kadın olarak kabul edilmiştir. Onun hayatı, günlük yaşamda insanlara örnek olduğu kadar bilimsel araştırmaların da konusu olmuştur. Bu çalışmada, tefsirde önemli bir yere sahip Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî'nin Hiz. Meryem hakkındaki düşüncelerini *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an* adlı eserinde nasıl ifade ettiği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Meryem, Kurtubî, Tefsir, Cebrail.

VIRGIN MARY IN COMMENTARY OF QURTUBI

ABSTRACT

As being the only woman whose name is mentioned in the Quran and titled for a surah, and with the superiority in her life and characteristic, Maryam (Mary) stands out in the Qur'an. Maryam proved that she lived up to her name by spending her life on the will of God. She is a special woman due to both being born as a child of the parents who were almost at the end of fecundity and as miraculously giving birth her son without inseminated by a man. After all, as a virtuous mother she has the most important role in this birth accepted as a

---

* Dr., Kur'an Kursu Uzman Öğreticisi, (Esendere Kız Kur'an Kursu Karabağlar/İZMİR), nefiseefe@yahoo.com.tr, ORCID ID: orcid.org/ 0000-0003-0457-192X.

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 08/10/2018

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : 25/11/2018

turning point in history and the beginning of the Gregorian calendar. So, she has been represented as an ideal woman from past to present both in Christianity and in Islam. Thus, her life has been studied in scholarly work as well as taken as a role-model in daily life by people. In this article, I have examined the opinions of Abu Abdallah Muahmmad b. al-Qurtubi, who was one of the prominent mufassirs, on Maryam in his work *al-Cami' li-Ahqam al-Qur'an*.

Keywords: Qur'an, Maryam (Mary), Qurtubi, Tafsir, Gabriel.

GİRİŞ

VII/XIII. yüzyılın önemli müfessirlerinden birisi olan Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, Endülüs'te doğmuş, sonra savaş nedeniyle Mısır'a gitmek zorunda kalmış, orada vefat etmiştir.¹ Kurtubî'nin hayatını geçirdiği VII/XIII. yüzyıl, önceki asırlardaki ilmî birikimlerin zirveye ulaştığı² ve tasnif edildiği bir zaman dilimidir. Kurtubî'nin yaşamını sürdürdüğü Endülüs³ ve Mısır⁴, o dönemde oldukça verimli bir ilmî hayatın içindedir.⁵ Kurtubî, yaşadığı zamanın ve zeminin ilmî birikiminden istifade ederek kaleme aldığı *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an* adlı eserini miras bırakmıştır.

¹ ez-Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm*, (Thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 1407/1987, L (sene 671-680), 74-75; es-Safedî, Selâhaddîn Halîl b. Aybeg, *el-Vâfi' bi'l-Vefeyât*, (Thk. Muhammed b. İbrâhîm b. Ömer, Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed), Dâru'n-Neşr Franz Steiner, Wiesbaden, 1381/1962, II, 122; el-Makkarî, Ahmed b. Muhammed, *Neşbu't-Tîb min Ğusni'l-Endelüsi'r-Ratîb*, (Thk. İhsân Abbâs), Dâru Sâdir, Beyrût, 1968, II, 210.

² Mehmet Özdemir, *Endülüs Medeniyeti (İlim ve Kültür Tarihi)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s. 21.

³ Mehmet Özdemir, "Endülüs", *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 221; M. Kemal Atik, "Endülüs ve Kur'an İlimlerindeki Yeri", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri, 1985, Sayı: II, 287.

⁴ Cengiz Tomar, "Mısır", *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 576.

⁵ el-Kasabî Mahmûd Zelat, *el-Kurtubî ve Menbecühü fi't-Tefsîr*, Dâru'l-Ensâr, Kahire, 1399/1979, s. 65-103.

Tefsir geleneğinin önemli bir eseri olan Kurtubî'nin tefsiri üzerine hem Türkçe hem Arapça birçok akademik çalışma yapılmıştır.⁶ Biz de *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*'da Kur'an'ın önde gelen figürlerinden birisi olan Hz. Meryem'in hayatını ve kişiliğini incelemeyi uygun bulduk.

Bu çalışmada, Hz. Meryem'in ailesi, mabede adanması, doğumu, hamileliği konularına Kurtubî'nin bakışını ayrı başlıklar halinde inceledik. Hz. Meryem'in ahlakına dair yeni bir başlık açtık. Hz. Meryem'in peygamber olup olmadığı tartışmasında müfessirin görüşünü ayrı bir başlık altında irdeledik. Hz. Meryem'e ilahlık isnadına bir başka başlıkta göz atıp sonuç bölümüyle makalemizi sonlandırdık.

1. HZ. MERYEM'İN AİLESİ

Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Meryem'in, seçilmiş ailelerden biri olan İmran ailesine⁷ mensup olduğu, babasının İmran⁸, annesinin ise İmran'ın hanımı⁹ olduğu zikredilmektedir. Kurtubî, Al-i İmran (İmran ailesi) ifadesindeki آل/aile kelimesinin tefsirini Kur'an'da ilk geçtiği yer olan Bakara Suresi 49. ayette¹⁰ yapmış, nesep yoluyla bağlansın veya bağlanmasın, aynı çağda yaşasın ya da yaşamasın bir kişiye ve onun dinine uyanların آل/aile kapsamında olacağını söylemiş, Âl-i Rasûl'ü ve Âl-i

⁶ Örneğin tefsir alanında el-Kasabî Mahmûd Zelat *el-Kurtubî ve Menbecühü fi't-Tefsîr*, Yusuf Abdurrahman el-Firt *el-Kurtubî el-Müfessir: Sîre ve Menbec*, Miftâh Senûsî Bel'am *el-Kurtubî: Hayâtühü ve Âsârühü'l-İlmîyye ve Menbecühü fi't-Tefsîr*, Meshûr Hasan Mahmûd Selmân *el-İmâmü'l-Kurtubî: Şeyhu Eimmeti't-Tefsîr*, Ali b. Süleymân el-Abid *el-Kurtubî Müfessir*, Ekrem Gülşen *Kurtubî Tefsirinde Esbâb-ı Nüzûl*, Ahmet Özbay *Kurtubî Tefsirinde Müşkilü'l-Kur'an*, Abdullah Bayram *Kurtubî ve Fıkhi Tefsiri*, Ramazan Gökmen *Kurtubî Tefsiri Mukaddimesinin Tefsir Usûlündeki Yeri*, İhsan İlhan *Kurtubî Tefsirinde Kıraat Olgusu*, Tahsin Peker *Klasik Dönem Tefsir Mukaddimelerinde Ulûmu'l-Kur'an (Kurtubî ve İbn Cüze'yy Örneği)*, Nefise Efe *Kurtubî'nin Kur'an İlimlerine Yaklaşımı* isimli çalışmalarını yapmışlardır.

⁷ “إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ” / *Muhakkak ki Allah, Adem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini ve İmran ailesini alemlere üstün kıldı*” Al-i İmran (3/33).

⁸ “وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ” / *İmran kızını Meryem*” Tahrir (66/12).

⁹ “إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ” / *Hani İmran'ın hanım demiydi*” (Al-i İmran 3/35).

¹⁰ “وَإِذْ جَعَلْنَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ” (Bakara 2/49).

Firavun'u¹¹ buna örnek vermiştir.¹² Ebû Leheb'in ve Ebû Cehil'in ise akrabalık bağı olsa bile Hz. Peygamber'in âlinden de ehlinden de kabul edilemeyeceğini söylemiştir. Buna Hz. Nuh'un oğlu hakkındaki, “O, *senin aileden değildir. Çünkü o salib, olmayan bir amel (sahibi)dir*”¹³ ayetini delil getirmiştir.¹⁴

Kurtubî, İmran'ın ailesinin (âl) kim olduğu sorusuna ise ona inananların, bizzat İmran'ın kendisinin, Hz. İbrahim'in ailesinin veya Hz. İsa'nın olabileceği görüşlerini zikretmiş ama kendisi herhangi bir tercihte bulunmamıştır.¹⁵

İmran'ın kimliği hakkındaki tartışmalara değinen Kurtubî, İmran'ın Hz. Musa ve Hz. Harun'un babası olabileceğini, nesebinin ise İmran bin Yeshur bin Fâhâs bin Lâvî bin Yakub olduğunu ilk görüşte vermiştir. İkinci görüşün ise Hz. Süleyman'ın soyundan olan ve Hz. Meryem'in babası olan İmran bin Metân olduğunu aktarmış ama bir tercih yapmamıştır.¹⁶ Fakat Al-i İmran Suresi 35. ayetin¹⁷ tefsiri esnasındaki ifadelerinden onun ikinci görüşü benimsediği anlaşılmaktadır.¹⁸ Hz. Meryem'in babasıyla ilgili bu karışıklığın diğer bir nedeni ise Hz. Meryem'e, Kur'an'da “*Ey Harun'un kız kardeşi*”¹⁹ diye hitap edilmesidir.

11 “أَدْجُلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ” (Bakara 2/50), “وَأَعْرَفْنَا آلَ فِرْعَوْنَ” / *Biz Firavun ailesini boğduk*” (Mü'min, 40/46).

12 el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Endülüsî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, (Thk. Sıdkı Muhammed Cemil-İrfan el-Aşşâ'), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1415/1995, I, 359.

13 “قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ” (Hud, 11/46).

14 Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, I, 359.

15 Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 59.

16 Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 59-60.

17 “إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَدَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ” / *Hani İmran'ın hanımı, “Rabbim, karnımdaki çocuğu hür olarak sana adadım. Benden kabul buyur. Şüphesiz sen bakkıyla işiten ve bilensin” demiştir*” (Al-i İmran 3/35).

18 Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 59-60.

19 “يَا أُخْتُ هَارُونَ” (Meryem 19/28).

Kurtubî, Meryem Suresi 28. ayette geçen “*Ey Harun’un kız kardeşi*”²⁰ ifadesindeki Harun’un kim olduğu ve kardeşlikten neyin kastedildiği ile ilgili görüşleri şöyle sıralamıştır:

a) Buradaki Harun, Hz. Musa’nın kardeşi olan Hz. Harun’dur. “Biz seni ibadet etmede Harun gibi zannediyorduk. Nasıl olur böyle bir iş yaparsın?” anlamındadır.²¹

b) Hz. Meryem, Hz. Musa’nın kardeşi Hz. Harun’un soyundan geldiği için kardeşlik bağıyla Hz. Harun’a nisbet edilmiştir.²²

c) Hz. Meryem’in Harun adında baba bir kardeşi vardı. İsrailoğulları arasında Hz. Musa’nın kardeşi Hz. Harun, örnek bir kişi kabul ediliyordu ve bereketinden yararlanmak maksadıyla onun adı çok veriliyordu.²³

d) Buradaki Harun, o dönemdeki salih bir kişiydi ve öldüğü günü cenazesinde hepsi de Harun adını taşıyan kırkbin kişi vardı.²⁴

e) O dönemde İsrailoğulları arasında kendisini tamamen Allah’a veren, Harun diye bilinen âbid birisi vardı. Hz. Meryem, önceleri onun yolunda gittiği için onun kardeşi olarak andılar. Çünkü Hz. Meryem de mabetlerin hizmetlerini görmek üzere adanmıştır. “Ey Saliha Kadın! Sen böyle bir iş yapacak birisi değildin” manasındadır.²⁵ Buraya kadar herhangi bir tercih yapmayan Kurtubî, konuya hadislerden getirdiği delille şöyle açıklama getirmiştir:

Ka’b’ul-Ahbar, Hz. Aişe’ye (ra), “Meryem, Musa’nın kardeşi Harun’un kız kardeşi değildi” deyince Hz. Aişe (ra) ona: “Yalan söyledin” dedi. Ka’b ona: “Ey mü’minlerin annesi! Eğer Rasûlullah (sav) böyle bir şey demişe o daha doğru söyler, daha iyi bilir. Aksi takdirde bildiğim kadarıyla aralarında altıyüz yıllık süre vardır”. Bunun üzerine Hz. Aişe

²⁰ “يَا أُخْتُ هَارُونَ” (Meryem 19/28).

²¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, XI, 27.

²² Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, XI, 27.

²³ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, XI, 27.

²⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, XI, 27.

²⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, XI, 27.

(ra) sesini çıkarmadı.²⁶ Kurtubî'nin Müslim'in, Sahih'inden aktardığı bir hadiste de el-Muğîre b. Şu'be'ye, Necran'a vardığında “Sizler “Ey Harun’un kız kardeşi!” diye okuyorsunuz hâlbuki Musa, İsa’dan şu kadar, şu kadar yıl öncedir” diye sorulmuş. O da bunu Allah Rasülü’ne (sav) sorunca, Peygamberimiz (sav) “Onlar peygamberlerinin ve kendilerinden önceki salihlerin isimlerini ad olarak veriyorlardı”²⁷ cevabını vermiştir.²⁸ Kurtubî, bu nakillerden sonra Hz. Musa ve Hz. İsa ile arasında uzun bir zaman geçtiği, isimler arasında benzerlik olduğu sonucuna ulaşmış, ayrıca çocuklara peygamberlerin isimlerini vermenin caiz olduğu da söylemiştir. Yani Hz. Meryem, Hz. Musa ile Hz. Harun’un kız kardeşi değildir, Hz. Meryem’in Hz. Harun’un kız kardeşi olduğu görüşü doğru kabul edilirse onun neslinden olduğu için ona böyle denilmiş olabilir demiştir.²⁹

f) Kurtubî, son olarak, o dönemde adı Harun olan fâcir bir kişi olduğunu Hz. Meryem’i ayıplamak ve azarlamak maksadı ile Harun’a nisbet ettiklerini aktarmıştır. “Senin baban da, annen de böyle kimseler değildi, sen nasıl böyle bir şey yaptın” anlamındadır. Ancak müfessir, bu görüşün yukarıda geçen hadis ile reddedildiğini söyleyerek konuyu sonlandırmıştır.³⁰

Hz. Meryem’in annesinin adı Kur’an’da sadece “İmran’ın hanımı” olarak geçip açıkça zikredilmezken Kurtubî, onun isminin Hanne, babasının ise Fakud bin Kunbul olduğunu söylemiş ve Hz. Meryem’in annesi, Hz. İsa’nın da anneannesi olduğunu eklemiştir.³¹

2. HZ. MERYEM’İN MABEDE ADANMASI

Al-i İmran Suresi’ndeki “*Hani İmran’ın hanımı, “Rabbim, karnımdaki çocuğu hür olarak Sana adadım. Benden kabul buyur. Şüphesiz sen*

²⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, XI, 27.

²⁷ Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *el-Câmiu’s-Sahih*, (Thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî), Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, tsz., Âdâb, 1.

²⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, XI, 27.

²⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, XI, 27.

³⁰ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, XI, 27.

³¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, IV, 61.

*hakkıyla işiten ve bilensin” demişti*³² ayetinden Hz. Meryem’in, annesi tarafından, daha doğmadan Allah’a adandığı anlaşılmaktadır. Kurtubî’nin verdiği bilgiye göre de İmran’ın hanımı, doğum yapamayacak kadar ileri bir yaşta iken bir kuşun kursağından yavrusunun ağzına yiyecek boşalttığını görünce Rabbine kendisine bir evlat bağışlaması için dua etmiştir.³³ Eğer doğumunu yaparsa bu çocuğu hür kılacağını adamıştır. Hür olarak adamak (حُرٌّ)³⁴, Allah için azad edilmiş, mabede hizmet edecek ve yalnızca o hizmetle uğraşacak, kendisini sadece Allah’ın ibadetine verecek anlamına gelmektedir.³⁵ Yani dünyaya ve dünya işlerine kölelikten hür kılınmış demektir.³⁶ İmran da hanımına “Yazık sana ne yapıyorsun? Ya doğurduğun dişi olursa?” deyince her ikisi de kedere kapılmıştır. Hanne henüz hamile iken İmran vefat etmiş ve bir kız çocuk dünyaya gelmiştir.³⁷

3. HZ. MERYEM’İN DOĞUMU VE YETİŞTİRİLMESİ

İmran’ın hanımı Hanne bir kız çocuğu dünyaya getirdiğinde³⁸, şaşkınlıkla “*Rabbim onu kız doğurdum*”³⁹ demiştir. Fakat Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bildiği halde⁴⁰ annesi, o zamana sadece erkekler hür olarak mabedin hizmetine alındığı için⁴¹ “*Erkek kız gibi değildi*”⁴²

³² “إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ” (Al-i İmran 3/35).

³³ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, IV, 62.

³⁴ Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu’l-Ayn*, (Thk. Mehdi Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâî), Dâru Mektebeti’l-Hilâl, yrs., trs., III, 24; Muhammed b. Hasen İbn Düreyd, *Cemheretü’l-Lüğâ*, (Thk. Remzi Münir Baalbekkî), Daru’l-İlm lil-Melâyîn, Beyrut, 1987, I, 96; el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tebzîbü’l-Lüğâ*, (Thk. Muhammed Avz Mer’ab), Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, 1422/2001, III, 277.

³⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, IV, 62.

³⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, IV, 62-63.

³⁷ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, IV, 66-67.

³⁸ “فَلَمَّا وَضَعَتْهَا” (Al-i İmran 3/36).

³⁹ “رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَى” (Al-i İmran 3/36).

⁴⁰ “وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ” (Al-i İmran 3/36).

⁴¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, IV, 63; IV, 67.

demmiştir. Ay hali oldukları için ve erkeklerle beraber oturup kalkmaları uygun olmadığı için o güne dek kızların mabede hizmetine verilmesi uygun görülüyordu.⁴³ Annesi de, erkek çocuk doğuracağını ümit ettiği için “hür” olarak adanmış⁴⁴ ve verdiği adığa sadakatini ilk olarak “*Ona Meryem adını verdim*”⁴⁵ diyerek göstermiştir. Çünkü Meryem, onların dilinde “Rabbinin hizmetçisi” anlamına geliyordu.⁴⁶

Hız. Meryem’in annesi, çocuğun korunması için “*Ben onu da soyunu da kovulmuş şeytandan sana sığdırırım*”⁴⁷ demmiştir. Kurtubî, buradaki “*وَدَّرَيْتَهَا* / *soy*” kelimesinin özel olarak evlat hakkında kullanıldığını söylemiştir. Kurtubî, Müslim’in Sahih’inden Hız. Peygamber’in (sav) “Şeytanın dürtmediği hiçbir çocuk yoktur. Şeytan dürttüğü için çocuk ağlayarak doğar. Bundan tek istisna Meryem ve oğludur” dediğini sonra da dilerseniz “*وَإِنِّي أَعْبُدُهَا بِكَ وَدَّرَيْتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ*” ayetini okuyun rivayetine eserinde yer vermiştir.⁴⁸ Müfessir, bunu İmran’ın hanımının duasının kabul olduğunun işareti olarak kabul eder, çünkü şeytan, peygamberler ve veliler de dâhil bütün Ademoğlunu dürtmüş ama Hız. Meryem ve oğlu bundan istisna kalmıştır.⁴⁹ Bu, her ikisinin özelliklerinin göstergesidir ama şeytanın onlarla birlikte bulunmasından korunmuş değildir.⁵⁰ Çünkü Hız.

⁴² “وَإِنِّي أَعْبُدُهَا بِكَ وَدَّرَيْتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ” (Al-i İmran 3/36).

⁴³ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, IV, 62.

⁴⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, IV, 62.

⁴⁵ “وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ” (Al-i İmran 3/36).

⁴⁶ el-Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ud, *Meâlimü’t-Tenzîl fî Tefsîri’l-Kur’an*, (Thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cum’a Dumeyriyye, Süleyman Müslim el-Harş), Dâru Tayyibe, yrs. 1417/1997, II, 30; es-Sa’lebi, Ebû İshak Ahmed b. İbrahim, *el-Keşf ve’l-Beyân an Tefsîri’l-Kur’an*, (Thk. Ebû Muhammed b. Aşûr), Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, 1422/2001, III, 55; ez-Zemahşerî, Ebû’l-Kâsım Carullah Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Çavâmidi’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvîli fî Vücûhi’t-Te’vîl*, Dârü’l-Kitabi’l-Arabî, Beyrût, 1407, I, 161.

⁴⁷ “وَإِنِّي أَعْبُدُهَا بِكَ وَدَّرَيْتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ” (Al-i İmran 3/36).

⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, (Thk. Şuayb el-Arnaut), Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 2001, XII, 106; Müslim, Fezail, 40.

⁴⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, IV, 64.

⁵⁰ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, IV, 64.

Peygamber'in (sav) de dediği gibi her bir Ademoğluna onun yanından ayrılmayan bir şeytan görevlendirilmiştir.⁵¹ Ayrıca şeytanın herkesi dürtmesi herkesi saptırabileceği anlamına da gelmez.⁵² Böyle bir şeyi düşünmek yanlıştır, çünkü Allah şeytana “Benim kullarım üzerinde senin hiçbir hakimiyetin yoktur”⁵³ demiştir.⁵⁴

“*Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir kabul ile kabul etti*”⁵⁵ ayetinin tefsinde Kurtubî, “فَتَقَبَّلَ/ kabul etmek” kelimesinin, terbiyesini ve işlerini üstlenmek, kutlu olanların yoluna iletmek, bir an bile olsa azab etmemek anlamlarına geldiğini nakletmiştir.⁵⁶ Allah'ın Hz. Meryem'i, güzel bir bitki gibi büyütmesi⁵⁷ ise yaratılışını ne eksik ne fazla, gayet güzel bir şekilde tamamlaması manasındadır.⁵⁸ Hz. Meryem'in bir günde, başka çocuğun bir yılda büyüdüğü kadar büyümesi yorumu⁵⁹ ise biraz abartılı bir anlatımdır.

4. HZ. MERYEM'İN MABEDE TESLİMİ VE HZ. ZEKERİYYA'NIN HİMAYESİNE VERİLMESİ

Kurtubî'nin aktardığı bir görüşe göre annesi, Hz. Meryem'i gelişinceye kadar büyütüp sonra serbest bırakmıştır. Diğer bir görüşe göre de kızını kundağa sarıp mescide göndermiş, böylece adağını yerine getirerek elini ondan tamamen çekmiştir.⁶⁰ Bakımını üstlendikten sonra

⁵¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 64.

⁵² Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 64.

⁵³ “إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ” (Hicr 15/42).

⁵⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 64.

⁵⁵ “فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ” (Al-i İmran 3/37).

⁵⁶ Beğavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 31; Sa'lebî, *el-Kesf ve'l-Beyân*, III, 56.

⁵⁷ “وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا” (Al-i İmran 3/37).

⁵⁸ Beğavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, II, 31; Sa'lebî, *el-Kesf ve'l-Beyân*, III, 56; Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 65.

⁵⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 65.

⁶⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 63.

Hiz. Zekerriyya'nın ona sütanne tutmasından⁶¹ Hiz. Meryem'in mescide bebekken getirildiğini anlıyoruz.

Hiz. Meryem mabede teslim edilince onun bakımını kim üstlenecek tartışması yaşanmıştır.⁶² Hiz. Zekerriyya, "Onu almaya en çok hak sahibi benim. Çünkü teyzesi benim yanımdadır" demiştir, çünkü Hiz. Meryem'in annesi Hanne'nin kız kardeşi Eşyi', Hiz. Zekerriyya'nın hanımıydı.⁶³ Diğer İsrailoğullarının "Hayır biz onu almaya daha hak sahibiyiz. Çünkü o bizim büyük ilim adamımızın kızıdır"⁶⁴ demeleriyle hahamlar arasında yaşanan tartışma üzerine kur'a çekilmiştir. Herkes Tevrat'ı yazdığı kendi kalemini getirmiştir. Kalemlerini akan suya atmaları, suyun akıntısında sürüklenip gitmeyen kişinin de Hiz. Meryem'i himaye etmesi konusunda ittifak edilmiştir.⁶⁵ Hiz. Peygamber'in (sav) haber verdiği göre, "Diğer kalemler suyun akıntısına kapılıp gitti, fakat Zekerriyya'nın kalemi üstte kaldı".⁶⁶ Kurtubî bunun, bir peygamber olan Hiz. Zekerriyya'nın eliyle ortaya çıkan bir mucize olduğunu söylemiştir.⁶⁷ Sonuçta Allah, Hiz. Meryem'in bakımıyla Hiz. Zekerriyya'yı görevlendirmiştir.⁶⁸ Yani Rabbi Hiz. Meryem'i Hiz. Zekerriyya'nın himayesine vermiş, bunu ona takdir buyurmuş, ona kolaylaştırmıştır.⁶⁹

⁶¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 67.

⁶² "ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْعَجَبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ"
/İşte bunlar, sana vahyettiğimi zıgayb haberlerindendir. Meryem'in bakımını hangisi üstlenecek diye kura çektiklerinde sen onların yanında değıldin. Bu konuda tartıştukları zamanında sen yanlarında değıldin" (Al-i İmran 3/44).

⁶³ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 81. Kurtubî'nin bu tercihi ile Mukatîl'den (Mukatîl b. Süleyman, *Tefsîru Mukatîl b. Süleyman*, (Thk. Ahmed Ferîd), Dâru İhyâi't-Türâsi, Beyrut, 1423, I, 272) rivayet edilen Hiz. Zekerriyya'nın hanımının Hiz. Meryem'in kız kardeşi olduğu rivayetini reddettiğini anlıyoruz. Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 67; IV, 71-72 ve XI, 20-21.

⁶⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 67.

⁶⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 82.

⁶⁶ el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sabîh*, (Thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır), Dâru Tavğı'n-Necât, yrs., 1422, Şehadât, 30.

⁶⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 82.

⁶⁸ "وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا" (Al-i İmran 3/37).

⁶⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 66.

Hız. Zekeriyya, Hız. Meryem'i himayesine alınca onun için mihrab⁷⁰ adında özel bir yer yapmıştır. Hız. Zekeriyya, yaşı ilerlediğinde buraya ancak bir merdivenle çıkılabiliyordu. Ayrıca ücretle sütanne tutmuştu. Kapıyı da üzerine kapattığı için Hız. Zekeriyya'dan başka kimse girmiyordu. Büyüyünceye kadar böyle devam etti. Ay hali olduğu zaman, onu evine götürür ve teyzesinde kalırdı.⁷¹ Ay hali bitince gusleder ve Hız. Zekeriyya da onu tekrar mihrabına götürürdü.⁷²

Kurtubî, "Hız. Zekeriyya onun yanına, mihraba her girişinde yanında bir rızık bulurdu"⁷³, ayetindeki "رِزْقًا" kelimesini, yaz mevsiminde gelen kış meyvesi, kış mevsiminde gelen yaz meyvesi olarak yorumlamıştır.⁷⁴ Hız. Zekeriyya, "Ey Meryem, bu sana nereden geliyor?"⁷⁵ diye sorunca Hız. Meryem, "O, Allah tarafındadır" dedi.⁷⁶ Hız. Meryem'in "Allah dilediği kimseyi hesapsız rızıklandırır"⁷⁷ demesi⁷⁸ üzerine Hız. Zekeriyya, ona bunları veren, bana da bir evlat bağışlamaya kadirdir diye düşünüp Allah'a dua etmiş⁷⁹ ve "Rabbim, bana katından tertemiz bir nesil ver, muhakkak ki sen duayı işitensin"⁸⁰ demiştir. Kurtubî, Hız. Zekeriyya'nın bu duasından çocuk

70 "كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ" (Al-i İmran 3/37).

71 Kimi ilim adamları Hız. Meryem'in ay hali olmadığını söylemişlerdir. Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 67.

72 Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 67.

73 "كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا" (Al-i İmran 3/37).

74 Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 67.

75 "قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا" (Al-i İmran 3/37).

76 "قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ" (Al-i İmran 3/37).

77 "إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ" (Al-i İmran 3/37).

78 Kurtubî, bu sözün Hız. Meryem'e ait olabileceği gibi yeni bir cümle de olabileceğini söylemiştir ama bizce siyak-sibak açısından ifadenin Hız. Meryem'e ait olması daha uygundur.

79 "هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ" (Al-i İmran 3/38).

80 "قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ" (Al-i İmran 3/38).

sahibi olmanın rasüllerin ve sıddıkların bir sünneti olduğu sonucuna varmış ve çocuk istemekle ilgili ayet ve hadislerden deliller sunmuştur.⁸¹

Hız. Zekerriya mihrapta namaz kılariken melekler ona Allah'tan bir kelimeyi tasdik edici, bir efendi, nefesine hakim ve salihlerden bir peygamber olan Yahya'yı Allah'ın müjdelediğini haber vermişlerdir.⁸² Hız. Zekerriya'nın "Ben çok yaşlanmış karım da kısırken benim nasıl çocuğum olur?!" demesi üzerine Allah "Öyledir, Allah dilediğini yapar" demiştir.⁸³ Hız. Zekerriya buna dair bir işaret isteyince Allah, "İşaretin, ima etmen dışında insanlarla üç gün konuşmamandır. Rabbini çok an, akşam sabah tesbih et" demiştir.⁸⁴

5. HZ. MERYEM'İN HAMİLELİĞİ VE HZ. İSA'NIN DOĞUMU

Hız. Meryem'in buraya kadarki hayatı, Al-i İmran Suresi'nde anlatılırken bundan sonraki hayatı, Meryem Suresi başta olmak üzere farklı surelerde zikredilmiştir. Allah, Hız. Peygamber'e (sav), önceki kıssadan ayrı, yeni bir kıssanın başlangıcı olarak⁸⁵ "Kitap'ta Meryem'i de an. Hani ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti"⁸⁶ şeklinde hitap etmiştir. Mabedi koruması, ona hizmet etmesi ve orada ibadet etmesi için nezredilen Hız. Meryem, Allah'a ibadet etmek için insanlardan ayrı bir tarafa çekilmişti ve onlardan uzaklaşmıştı.⁸⁷ Onun ay halinden veya lohusalıktan temizlenmek için ayrı bir yere çekildiğini söyleyenler olsa da

⁸¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 67-69.

⁸² "فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنْ" "الصَّالِحِينَ" (Al-i İmran 3/39).

⁸³ "قَالَ رَبِّ أُنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِي الْكِبَرُ وَانْرَأَيْ عَاقِرًا قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ" (Al-i İmran 3/40).

⁸⁴ "قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا زَوْجًا وَادُّكْرًا وَتَكَلِّمَ رَبِّكَ كَثِيرًا وَسَتِخَ بِالْعِشِيِّ وَالْإِنْبَارِ" (Al-i İmran 3/41).

⁸⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 18.

⁸⁶ "وَادُّكْرًا فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ إِذِ اتَّيَبَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا" (Meryem 19/16).

⁸⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 18.

Kurtubî, birinci görüş için “Bu, güzel bir açıklamadır” diyerek tercihini ortaya koymuştur.⁸⁸

Müfessir, Hz. Meryem'in “مِنْ أَهْلِهَا / ailesinden” kastedilenin, beraberinde bulunanlar⁸⁹ olduğunu söylerken; tek başına ibadete vermek için girdiği bu mekânın da mescidin doğu tarafında mihraba yakın bir yerde olduğunu belirtmiştir.⁹⁰ Burada özellikle “شَرْقِيًّا / doğu” tarafının zikredilmesi, Hıristiyanların nurların doğudan yükseldiğine dair inançları sebebiyledir.⁹¹ Hıristiyanlara göre de yeryüzünün en hayırlı yeri doğu yönü olduğu için Hz. Meryem, Hz. İsa'yı bu cihette doğurmuş ve sonuçta onlar bu yönü kible edinmişlerdir.⁹²

Müfessirimiz, “Diğer insanlarla arasına bir perde germiştir. Derken, Biz ona ruhumuzu gönderdik. Ona tam bir insan şeklinde göründü”⁹³ ayetindeki ruhun, Allah ruhları cesetlerden önce yarattığı için⁹⁴ Hz. İsa'nın ruhu olduğu görüşünü aktarsa da bunu tercih etmemiş, Hz. Meryem'e gelen ruhun Cebrail olduğu görüşünü benimsemiştir.⁹⁵ “Ona tam bir insan şeklinde göründü”⁹⁶ ayetini de buna delil olarak sunmuştur.⁹⁷ “رُوحَنَا / Ruhumuzu” kelimesinde ruhun Allah'a izafe edilmesi ise

⁸⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 18.

⁸⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 18.

⁹⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 18.

⁹¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 18.

⁹² Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 18.

⁹³ “فَأَنذَرْتُ مِنْ دُونِهَا حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا” (Meryem 19/17).

⁹⁴ “Rabbin Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış ve onları kendilerine karşı şahit tutarak, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” demişti. Onlar da, “Evet, şahit olduk” demişlerdi. Kıyamet günü, “Biz bundan habersizdik” dememeniz için böyle yaptık” (A'raf 2/172).“Ruhlar, toplanmış gruplara benzerler. Önceden birbiriyle tanışanlar, uzlaşırlar. Tanışmayanlar ayrı düşerler, pek anlayamazlar.” (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXVI, 482; Buhârî, *Enbiya*, 2; Müslim, *Birr*, 159; Ebu Davud, *Edeb*, 19.)

⁹⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 18.

⁹⁶ “فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا” (Meryem 19/17).

⁹⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 18.

onun şerefi ve değeri dolayısıyla.⁹⁸ Hz. Meryem'in Cebrail'i görebilecek gücünün olmadığı için Cebrail Hz. Meryem'e insan suretinde görünmüştür.⁹⁹

Hz. Meryem, insan suretinde güzel bir şekle sahip bir adamın perdeyi aşarak yanına geldiğini görünce; onun kendisine kötülük yapmak istediğini zannedip,¹⁰⁰ “Senden, Rabman'a sığınırım. Eğer takva sahibibir kişiyisen, dedi.”¹⁰¹ Buradaki “تَقِيًّا” kelimesi, kendisinden sakınılması gereken birisi demektir.¹⁰² Bunun üzerine “O (Cebrail), Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermek için geldim, dedi.”¹⁰³ Kurtubî, Cebrail'in haber verenin kendisi olduğu için “لَأَهَبَ/vermem için” kelimesinin “ben” zamiri ile geldiğini söylemiştir.¹⁰⁴

Hz. Meryem, Cebrail'in sözlerini duyunca; bunun hangi yolla gerçekleşeceğini sormak için, “Bana hiçbir insan dokunmadığı ve ben iffetsiz de olmadığuma göre benim nasıl bir oğlum olabilir?” dedi.¹⁰⁵ Kurtubî, “وَمَا يَمَسُّنِي بَشَرٌ” /hiçbir insan dokunmadı” ifadesini, nikâh; “وَمَا أَكُّ بَعِيًّا” /ben iffetsiz de değilim” ifadesini de zina olarak tefsir etmiştir. Hz. Meryem'in burada “وَمَا أَكُّ بَعِيًّا” /ben iffetsiz de değilim” demesi te'kid içindir. Çünkü onun “وَمَا يَمَسُّنِي بَشَرٌ” /hiçbir insan dokunmadı” demesi, helâl ve haram bütün yolları kapsar.¹⁰⁶ Kurtubî'nin aktardığı diğer bir açıklamaya göre de, Hz. Meryem, bu çocuğun gelecekte evleneceği kocasından mı yoksa Allah'ın vasıtasız

⁹⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 18.

⁹⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 18.

¹⁰⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 19.

¹⁰¹ “قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا” (Meryem 19/18).

¹⁰² el-Ezherî, *Tebzîbü'l-Lügâ*, IX, 279; İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1414, XV, 403.

¹⁰³ “قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا” (Meryem 19/19).

¹⁰⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 19.

¹⁰⁵ “قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَمَا يَمَسُّنِي بَشَرٌ وَمَا أَكُّ بَعِيًّا” (Meryem 19/20).

¹⁰⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 19.

olarak yaratacağı bir şekilde mi olacağını öğrenmek istediği için böyle konuşmuştur.¹⁰⁷ Hz. Meryem'in bu sözleri üzerine Cebrail, onun gömleğinin yakasından veya kolundan üflemiş ve hemen Hz. İsa'ya gebe kalmıştır.¹⁰⁸

Cebraîl'in üflemesinin Hz. Meryem'in rahmine ulaşması sonucunda hamile kaldığını söyleyenlere cevap olarak bazı âlimler, Hz. Meryem'in, Cebrail'in üflemesiyle yaratılmadığını, eğer öyle olsaydı çocuğun bir kısmı melek bir kısmı insan olacağını söylemişlerdir. Kurtubî konunun devamında o günün şartlarında orijinal olabilecek şu ifadeleri söylemiştir: Allah Hz. Âdem'i yaratıp onun neslinden söz aldığı anda alınca, suyun bir bölümü babaların sulblerine bir bölümü de annelerin rahmine koymuştur. İki su birleştiği zaman çocuk olur. Allah bu iki türlü suyu, bir bölümünü rahminde bir bölümünü de sulbünde olmak üzere Hz. Meryem'de bir arada yaratmıştır.¹⁰⁹ Cebrail sulbüne, şehveti harekete gelsin diye üflemiştir. Çünkü kadının şehveti harekete gelmedikçe hamile kalmaz.¹¹⁰ Hz. Cebrail'in üflemesiyle sulbünde bulunan su, şehvetin harekete geçmesiyle rahmine düşmüştür. Böylelikle her iki su birbirine karışmış ve bundan dolayı da hamile kalmıştır. Allah'ın “*O birşeyin olmasını*

¹⁰⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 19.

¹⁰⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 19.

¹⁰⁹ Kurtubî'nin Hz. Meryem'in rahminde meni hücrelerinin ve yumurtalık hücrelerinin aynı anda bulunduğu görüşü bazı tefsir kitaplarında ve makalelerde yer almıştır. Örneğin Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Akçağ Yayınları, Ankara, trs., VII, 434-435; Mehmet Okuyan, “Kur'an'da Hz. Meryem Mucizesi”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2005, Sayı: 16, s. 150-151; Abdullah Karaca, “Kur'an-ı Kerim'de Hz. Meryem'in Hamileliği ve Kendisine Gönderilen Ruh”, *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 66.

¹¹⁰ Kurtubî'nin bu düşüncesi, tıbbın bize verdiği bilgilerle çelişmektedir. Çünkü çocuk sahibi olabilmek için orgazm olmanın şart olmadığı ancak orgazm olmanın, gebeliğin oluşmasına yardım ettiği ortaya çıkarılmıştır. Çünkü gebelik, sperm ile yumurtanın birleşmesi sonucunda oluşan embriyonun, rahime yerleşmesiyle olur. www.hurriyetaile.com/sizin-icin/cinsellik/orgazm-olmadan-hamile-kalinirmi_21083.html, <http://jinekoloji.com/gebelik-icin-kadinda-orgazm-sart-midir>.

*dilirse*¹¹¹ yani herhangi bir varlığı yaratmak isterse “Ona, “Ol” der o da *oluverir*”¹¹² ayetinin anlamı budur.¹¹³

Hız. Meryem’e cevap niteliğinde “*Evet, öyle. Rabbin: “O, Bana kolaydır. Biz onu insanlar için bir ayet, katımızdan bir rahmet kalmak için böyle takdir ettik. Bu, hükmü verilmiş bir iştir” dedi*”.¹¹⁴ Onun hamileliği, Allah’ın kudretine dair hayrete düşürücü ayetti¹¹⁵ ve bu konuya dair hüküm levh-i mahfuzda yazılmış ve takdir edilmiştir.¹¹⁶

“*Derken ona hamile kaldı. Onunla yalnız başına uzak bir yere çekildi*”.¹¹⁷ Hız. Meryem, kavminin kendisini kocasız bir çocuk dünyaya getirmesi sebebiyle ayıplamasından kaçmak için vadinin en uzak yerine yani Beyt-i Lahm vadisine gitmiştir.¹¹⁸ Kurtubî, İbn Abbas’tan Hız. Meryem’in hamile kalmasıyla birlikte hemen doğum yaptığını aktarmış; ayetteki hamile kalmasının akabinde kavminden uzakça bir yere çekilmesini de buna delil göstermiştir.¹¹⁹ Yine İbn Abbas’tan rivayetle güneş doğduğu sırada kavminin yanından ayrılmış, öğlen vakti taşıdığı bir bebek ile birlikte yanlarına gelmiştir. Gebe kalması ve doğurması bir gündüzün üç saati içerisinde gerçekleşmiştir.¹²⁰ Kurtubî, Hız. İsa’nın altı, sekiz¹²¹ veya dokuz aylıkken doğduğu görüşlerini de aktarmış¹²² ama “Ancak bizim İbn

111 “وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا” (Al-i İmran 3/47).

112 “فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ” (Al-i İmran 3/47).

113 Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, IV, 88.

114 “قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّئْ وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مُّقْضِيًّا” (Meryem 19/21).

115 Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, XI, 19.

116 Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, XI, 19.

117 “فَحَمَلَتْهُ فَاتَّبَعَتْ ذَاتَ بِرٍّ مَكَانًا قَصِيًّا” (Meryem 19/22).

118 Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, VI, 210.

119 Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, XI, 19.

120 Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, IV, 26.

121 İkrime, Hız. İsa’nın bu özelliğini korumak üzere sekizinci ayda doğan çocukların yaşamadığını söylemiştir. Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, XI, 21.

122 Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, VI, 210; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 10.

Abbas'tan zikrettiğimiz rivayet daha sahih ve daha güçlüdür. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır" diyerek tercihini ortaya koymuştur.¹²³

Müfessirimiz, Hz. Meryem'in hamilelik yaşı ile ilgili Taberî'den şöyle bir nakilde bulunmuştur¹²⁴: Hristiyanlara göre Hz. Meryem, Hz. İsa'ya onüç yaşındayken gebe kalmış, Hz. İsa'nın göğe kaldırılmasına kadar da otuziki yıl ve birkaç gün dünyada kalmıştır. Yine Hristiyanlar, Hz. Meryem'in Hz. İsa'nın göklere kaldırılmasından sonra altı yıl daha yaşadığını iddia ederler. Buna göre Hz. Meryem elli küsur yaşında vefat etmiş¹²⁵ demektir.¹²⁶

"Doğum sancısı onu kuru bir hurma ağacına dayanmak zorunda bıraktı. "Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim" dedi"¹²⁷ ayeti, Hz. Meryem'in doğum sancıları dolayısıyla tutunacak bir şeye ihtiyaç duyduğuna, dayanacak bir şey aradığına işaretler.¹²⁸ Ayrıca "أَجَاءَ" fiili, "جَاءَ" fiilinin hemze ile müteaddi kılınmış halidir. Gelmek zorunda bıraktı, mecbur etti, götürdü¹²⁹ gibi manalara gelir.¹³⁰

"جَذَعِ النَّخْلَةَ/Kuru bir hurma ağacı", üzerinde herhangi bir dalı ve yaprağı olmayan, çölün ortasında kurumuş hurma gövdesi, kütüğü demektir.¹³¹ Bunun için sadece "hurma ağacına" dememiştir.¹³²

Hz. Meryem, kötü zanlarda bulunulmasından, fitnelere maruz kalmaktan, kendisine iftira atılmasından korktuğu için Kur'an'da

¹²³ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 21.

¹²⁴ et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Târibu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, Dârü't-Türâs, Beyrut, 1387, I, 585.

¹²⁵ et-Taberî, *Târibu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, I, 585; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 10.

¹²⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 19.

¹²⁷ "فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنِيًّا" (Meryem 19/23).

¹²⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 19.

¹²⁹ İbn Düreyd, *Cemberetü'l-Lüğâ*, III, 1308; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I, 52.

¹³⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 20.

¹³¹ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, I, 221; el-Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüğâ*, I, 257.

¹³² Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 20.

bildirildiğine göre “*Keşke bundan önce ölseym de unutulup gitseydim*”¹³³ dedi.¹³⁴ Ayrıca buradaki “*نَسِيًا/unutulup gitmek*” kelimesinin, Arapça’da yolcunun küçük bir kazığı, ipi gibi unutabileceği eşyası veya kaybolduğunda rahatsız olmadığı değersiz şeyi anlamına¹³⁵ geldiğini söylemiştir.¹³⁶ Başka bir rivayete göre de bu sözcük, bir kadının ayhali esnasında kullandığı ve attığı bez parçaları manasına gelmektedir.¹³⁷

Hiz. Meryem ölüm temenni ederken “*Alt tarafından “Üzülme, Rabbin sana altında bir dere akıttı”*”¹³⁸ diye bir ses duymuştur. Kurtubî, bu sesin Cebrail’e, Hiz. İsa’ya veya bir meleğe ait olabileceği görüşlerini aktarmış ama birinci görüşün daha kuvvetli olduğunu söylemiştir.¹³⁹ Onun üzülmesini doğum yapmasına bağlayan müfessir,¹⁴⁰ ayetteki “*سَرِيًّا*” kelimesinin üstün özellikleri bulunan efendi, şerefli kimse anlamına geldiğini ve bundan da kastın Hiz. İsa olduğunu zikretmiştir. Cumhur ise “*سَرِيًّا*” sözcüğünün hurma kütüğünün yanındaki su arkına işaret ettiğini söylemiştir. Bu suyu kesilmiş küçük bir ırmaktı ve Allah, Hiz. Meryem için yeniden akıtmıştır.¹⁴¹

Hiz. Meryem’e “*O kuru hurma ağacını kendine doğru salla! Senin üzzerine derilmiş, taze hurma düşsün*”¹⁴² diye seslenilmiştir. Allah, Hiz. Meryem’e kuru hurma kütüğünü “*salla*” emrini vererek, ölüleri dirilteceğine dair bir mucizeyi göstermiştir.¹⁴³ Kuru hurma kütüğünü

¹³³ “يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنْسِيًّا” (Meryem 19/23).

¹³⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, XI, 20.

¹³⁵ Halil b. Ahmed, *Kitâbü’l-Ayn*, VII, 304; el-Ezherî, *Tebzîbü’l-Lügâ*, XII, 56.

¹³⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, XI, 20.

¹³⁷ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, XI, 20.

¹³⁸ “فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا” (Meryem 19/24).

¹³⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, XI, 21.

¹⁴⁰ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, XI, 21.

¹⁴¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, XI, 21.

¹⁴² “وَهَزَيْ إِلَيْكَ بِجِدْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطُ عَلَيْكَ رَطْبًا حَيًّا” (Meryem 19/25).

¹⁴³ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, XI, 22.

salladıktan sonra “رُطْبًا جَنِينًا / derilmiş taze hurma” dökülmesi müfessirin dikkat çektiği başka bir konudur.¹⁴⁴ İbn Abbas'a göre içi boş hurma kütüğünün dallarının çıkması, dallarında tomurcukların oluşması, yeşermesi arkasından sararıp kızarması ve olgunlaşıp taze hurma olması göz açıp kapayıncaya kadar sürede gerçekleşmiş ve bu taze hurmalar onun önüne yaralanmadan dökülmüştür.¹⁴⁵

Kurtubî, “O kuru hurma ağacını kendine doğru salla! Senin üzerine derilmiş, taze hurma düşsün”¹⁴⁶ ayetinden Allah'ın Ademoğlunu elinden geldiğince rızık için çalışmakla görevlendirdiği hükmünü çıkarmıştır.¹⁴⁷ Çünkü Allah, Hz. Meryem'e bir mucize vermek için hurma ağacını sallamasını emretti. Rızık elde etmek için çalışmak da tevekküle aykırı değildir.¹⁴⁸ Hz. Meryem mabetteyken Hz. Zekeriyâ onun yanına her girdiğinde bir rızık buluyordu.¹⁴⁹ O zaman rızık kendisine, herhangi bir çaba sarf etmeksizin gelmişti ama doğum yapınca hurma ağacını sallaması emredildi. Çünkü Allah, Hz. Meryem'in kalbinde hiçbir düşünce yokken vücudunu yormadı. Hz. İsa'nın doğumuyla onun sevgisi kalbine yerleşince rızıkını kazanma işini kendisine bıraktı ve kulları hakkında geçerli olan sebeplere yapışmak şeklindeki ilâhî sünnete göre davranmasını emretti.¹⁵⁰ Yine müfessirimiz, doğum yapması zorlaşan veya lohusa bayanın ve yeni doğan çocuğun taze hurma yemesinin faydalarını da zikretmiştir.¹⁵¹

Taze hurma düştükten sonra Hz. Meryem'e, “Artık ye iç, gözün aydın olsun. Eğer insanlardan birini görürsen “Gerçekten ben, Rabman'a oruç

¹⁴⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 22.

¹⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 23.

¹⁴⁶ “وَهُزِّي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطُ عَلَيْكَ رُطْبًا جَنِينًا” (Meryem 19/25).

¹⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 23.

¹⁴⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 23.

¹⁴⁹ “كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا” (Al-i İmran 3/37).

¹⁵⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 23.

¹⁵¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 23.

*adadım. Onun için bugün hiçbir insanla konuşmayacağım” de*¹⁵² diye seslenilmiştir. Bu, derilmiş taze hurmadan ye, akan sudan iç, peygamber olan evladını görmekle de gözün aydın olsun manasındadır.¹⁵³ Yani müfessir, yeme içme fiillerine meful takdir etmiştir.

Kurtubî, Hz. Meryem’in adadığı orucun, susmak mı yoksa bilinen oruç mu olduğu görüşlerine tefsirinde yer vermiştir. Allah ona Cebrail vasıtasıyla, insanlarla konuşmaktan uzak durmasını, bu işi oğluna havale etmesini, bu mucize yoluyla da temiz olduğunun ortaya çıkmasını istediğini söylemiştir.¹⁵⁴ Ayetteki “فَقُولِي / de” emri de sözlü olarak değil de işaretle bunu anlat demektir.¹⁵⁵ Yine bu ayet, şerrinden korkulan kişilere karşı susmanın vacip olduğunun delilidir.¹⁵⁶ Çocuk doğduktan sonra “*Bunun üzerine çocuğa işaret etti*”¹⁵⁷ demesi de Hz. Meryem’in konuşmama emrine itaat ettiğinin yani müfessirimizin dediği gibi Hz. Meryem’in susma orucu tuttuğunun delilidir.¹⁵⁸

Tefsirde Hz. Meryem zamanındaki ümmetin sünnetinde orucun, hem yemekten hem de konuşmaktan uzak durmayı gerektirdiği bildirilmiştir. Müfessir, “Bizim oruç tutmaktaki sünnetimiz (yolumuz) ise çirkin sözler söylemekten uzak durmaktır” diyerek dinimizdeki farkı söylemiş ve bunu hadislerle¹⁵⁹ delillendirmiştir.¹⁶⁰

¹⁵² “فَكُلِّي وَاشْرَبِي وَعَيْنًا فَإِنَّمَا تَرَيْنِ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا” (Meryem 19/26).

¹⁵³ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, XI, 24.

¹⁵⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, XI, 25.

¹⁵⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, XI, 25.

¹⁵⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, XI, 25.

¹⁵⁷ “فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ” (Meryem 19/29).

¹⁵⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, XI, 25.

¹⁵⁹ “Yalan söylemeyi, kötü söz söylemeyi ve bununla amel etmeyi bırakmayan kişinin, yemeyi içmeyi terk etmesine Allah’ın bir ihtiyacı yoktur” Buhârî, Savm, 8; İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *es-Sünen*, (Thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî), Dâru İhyâi’l-Kütüb’l-Arabiyye, yrs., trs., Sıyam, 21; et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *el-Câmi’-s-Sahîb*, (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuad Abdülbâkî, İbrahim Atve Avz), Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1395/1975, Sıyam, 16.

Hz. Meryem, lohusalık dolayısıyla kırk gün bekledikten sonra¹⁶¹ “Onu taşıyarak kavmine götürdü”¹⁶² yani kalbi gördüğü mucizeler ile mutmain olunca çekildiği uzak yerden bebeğiyle beraber tekrar kavmine dönmüştür.¹⁶³ İsrailoğullarından bir kadın, toplumun içinde Hz. Meryem’e zina isnad edince Allah onun vücudunun yarısını kurutuvermiştir.¹⁶⁴ İnsanlar da ona kötü söz ve davranıştan uzak durmuşlar ve sadece “Ey Meryem, gerçekten sen görülmedik bir iş yaptın dediler”.¹⁶⁵ Hiç yaşanmamış veya mensubu olduğu salih aile halkında hiç görülmemiş bir işi kastetmişlerdir.¹⁶⁶ Yine oradaki kişiler, ayette geçtiği üzere “Ey Harun’un kız kardeşi! Senin baban kötü birisi değildi, annen de ahlaksız bir kadın değildi”¹⁶⁷ demişlerdir. Kurtubî, buradaki Harun’un Hz. Meryem zamanındaki abid bir kişi olduğunu ve Hz. Meryem’in de onun yolundan gittiği için “kız kardeşi” diye isimlendirildiğini söylemiştir.¹⁶⁸ Müfessir, burada bahsi geçen Harun’un, Hz. Musa’nın kardeşi Hz. Harun olduğu görüşünün de kabul edilebileceğini, o takdirde de Hz. Meryem’i onun nesline nispet etmenin uygun olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁹

Hz. Meryem, “Bunun üzerine çocuğa işaret etti”.¹⁷⁰ Burada Hz. Meryem, kendisine verilen konuşmama emrine riayet etmiştir.¹⁷¹ Hz.

¹⁶⁰ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, XI, 25-26.

¹⁶¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, XI, 26. Kurtubî, Kelbî’den Hz. Meryem’in kırk gün beklediğini nakletmiştir. Ama kendisi İbn Abbas’tan güneş doğduğu sırada kavminin yanından ayrıldığını, öğlen vakti taşıdığı bir bebek ile birlikte yanlarına geldiğini rivayet etmiş, bu görüşü daha sahih ve daha güçlü bulmuştur. Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, XI, 21.

¹⁶² “فَأْتَتْ بِهَ قَوْمَهَا تَحْمِلُهَا” (Meryem 19/27).

¹⁶³ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, XI, 26.

¹⁶⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, XI, 26.

¹⁶⁵ “قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا” (Meryem 19/27).

¹⁶⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, XI, 26.

¹⁶⁷ “يَا أُخْتُ هَازُونَ مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَعْثًا” (Meryem 19/28).

¹⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, XI, 27.

¹⁶⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, XI, 27.

¹⁷⁰ “فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ” (Meryem 19/29).

¹⁷¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, XI, 28.

Meryem çocuğa işaret edince onlar, kendilerinin hafife alındığını düşünüp¹⁷² “Beşikteki bebekle nasıl konuşuruz?” demişlerdir.¹⁷³ Aslında işaret, söz söylemekle aynı ayardadır, sözden anlaşılana işaret de anlatır.¹⁷⁴ Buradaki beşik, yüksekçe bir kerevet veya anne kucağıdır.¹⁷⁵

Hz. İsa, sağ işaret parmağı ile onlara işaret edip “*Ben Allah’ın kuluym dedim*”.¹⁷⁶ Hz. İsa bu ilk sözleri ile Allah’a kulluğunu itiraf etmiş, O’nun rububiyetini dile getirmiş ve kendisinden sonra onun hakkında aşırıya kaçacak olanların kanaatlerini reddetmiştir.¹⁷⁷

Hz. İsa “*Bana kitap verdi ve beni peygamber kaldı*”¹⁷⁸ derken İncil’i kastetmiştir.¹⁷⁹ Kurtubî, Allah’ın Hz. Adem’e isimleri öğretip peygamber kılması gibi Hz. İsa’ya da bu halde kitap verdiği görüşünü zayıf bulmuş; ezelden Hz. İsa’ya kitap verildiği ve peygamberlikle görevlendirdiği görüşünü daha sahih olarak değerlendirmiştir.¹⁸⁰

Müfessir, Hz. İsa’nın “*Nerede olursam beni mübarek kaldı*”¹⁸¹ sözünü de dinde, dine çağırarak ve dini öğretmek konularında onu bereketle donatması, faydalı kılması şeklinde yorumlamıştır.¹⁸²

Müfessirimiz, Hz. İsa’nın “*Hayatta olduğum sürece namaz kılmamı, zekat vermemi emretti*”¹⁸³ ayetinin gereklerini beşikteyken yaptığı görüşünü zayıf bulmuş; mükellefiyet yaşına gelip bunları eda etme imkanı

¹⁷² Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, XI, 29.

¹⁷³ “فَالْوَاكَيْفَ نَكَلِمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا” (Meryem 19/29).

¹⁷⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, XI, 30.

¹⁷⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, XI, 29.

¹⁷⁶ “فَقَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ” (Meryem 19/30).

¹⁷⁷ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, XI, 29.

¹⁷⁸ “إِنِّي الْكِتَابُ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا” (Meryem 19/30).

¹⁷⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, XI, 29.

¹⁸⁰ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, XI, 29.

¹⁸¹ “وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ” (Meryem 19/31).

¹⁸² Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, XI, 29.

¹⁸³ “وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا” (Meryem 19/31).

bulduğunda bu emirleri yapacağı görüşünün ise sahih olduğunu söylemiştir.¹⁸⁴

Hz. İsa'nın, “Beni anneme iyi davranan birisi kaldı, beni azgın bir zorba kalmadı”¹⁸⁵ sözünde sadece annesini zikredip “anne-babama iyi davranan” demeyince onun Allah tarafından olduğu bilinmiş oldu.¹⁸⁶ Allah onu, kızdığı zaman vuran, kıran, kendisini büyük gören ve hayırdan mahrum, ziyana uğramış kılmamıştır.¹⁸⁷ Hem annesine karşı kötü davranan hem de Rabbine isyan eden birisi olmamış, iblisin Allah'ın emrini terkederek bedbaht olduğu¹⁸⁸ gibi bedbaht da olmamıştır.¹⁸⁹

Hz. İsa sözünü “Doğduğum günde, vefat ettiğim gününde ve diriltileceğim günde selam banadır”¹⁹⁰ diyerek tamamlamıştır. “Doğduğum gün” derken daha önce de aktardığımız gibi şeytanın dürtmesinden esenlikte olduğu ilk anını kastetmiştir.¹⁹¹ “Vefat ettiğim gün” yani kabirde, “Diriltileceğim gün” yani ahirette “Selam” yani Allah'tan esenlik banadır.¹⁹² Hz. İsa üç halde yani dünyada hayatta iken, kabirde ölü iken, ahirette de ölümden sonra dirilince bütün bu hallerde kendisine selam dilemiştir.¹⁹³ Bundan sonra onun beşikteki konuşması, çocukların konuşma yaşına ulaşınca kadar kesilmiştir.¹⁹⁴ Bebekken bu ayetleri konuşan Hz. İsa sonra diğer çocuklar

¹⁸⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 30.

¹⁸⁵ “وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَمَنْ يَجْعَلِي جَبَّارًا شَقِيًّا” (Meryem 19/32).

¹⁸⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 30.

¹⁸⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 30.

¹⁸⁸ “وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ”/Hani meleklerle, “Âdem secde edin” demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen secde etmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlere olmuştur” (Bakara 2/34); “قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ”/Allah, “Şimdi in oradan. Çünkü senin orada büyüklük taslamak haddin değil! Hemen çık! Çünkü sen aşağılıklardansın” dedi” (A'raf 7/13).

¹⁸⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 30.

¹⁹⁰ “وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أُمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا” (Meryem 19/32).

¹⁹¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 64.

¹⁹² Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 31.

¹⁹³ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 31.

¹⁹⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 31.

gibi yürümüş, onlar gibi yaşamıştır.¹⁹⁵ O, bu yaşta akli eren bir kişi olarak değil, annesinin temizliğini açıkça ortaya koymak için konuşmuştur. Bu, kıyamet gününde Allah'ın organları konuşurmasına benzer. Bu dönemden sonra konuşmasının devam ettiğine, bir günlükken veya bir aylıkken namaz kıldığına dair bir rivayet nakledilmemiştir. Eğer konuşması, öğüt verip namaz kılması devam etseydi bu durumlar gizli kalmazdı.¹⁹⁶ Hz. İsa'nın beşikte bebekken konuşması annesi Hz. Meryem'in zinadan uzak olduğunu ortaya çıkarmış ve Hz. Meryem'e hadd vurulmamıştır.¹⁹⁷

Bu ayetler, namazın, zekâtın, anne ve babaya iyi davranmanın bizden önceki ümmetlere ve geçmiş nesillere de farz olduğunun delilidir. Bu gibi konuların hükmü değişmemiş ve hiçbir şeriattede nesh edilmemiştir.¹⁹⁸ İtikadî ve ahlakî hükümlerde nesh olmaz.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Meryem'in bundan sonraki hayatı ile ilgili bilgi bulunmasa da Kurtubî, İbn Abbas ve Maverdî'den¹⁹⁹, amcasının oğlunun, Hz. Meryem'i ve oğlu Hz. İsa'yı Mısır'a götürdüğünü, şerrinden korktukları hükümdar ölünceye kadar orada oniki yıl kaldıklarını nakletmiştir.²⁰⁰ Müfessirimizin, "Gördüğüme göre Mısır Tarihi'nde ve İncil'de şunlar zikredilmektedir" diyerek verdiği bilgiye göre ise Hz. Meryem, Mısır'a gitmiş oradan da Şam'a dönmüştür.²⁰¹

Kurtubî, "*Meryem oğlunu ve annesini bir mucize kaldık. Onları, oturmaya elverişli, suyu bulunan yüksek bir yere götürdük*"²⁰² ayetinin tefsiri esnasında Hz. Meryem ve Hz. İsa'nın kaldıkları yerin Filistin'deki er-Ramle şehri,

¹⁹⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 30.

¹⁹⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 30.

¹⁹⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 30.

¹⁹⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 30.

¹⁹⁹ el-Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-Ujân*, (Thk. Seyyid b. Abdülmaksûd b. Abdürrahim), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs., III, 373.

²⁰⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 32-33.

²⁰¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 33.

²⁰² "وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَآوَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ" (Mü'minun 23/50).

Dımaşk veya Beytül-Makdis olabileceğine dair görüşler aktarmış ama bir tercih yapmamıştır.²⁰³

Müfessir, Hz. Meryem'in vefat ettiği yerle ilgili herhangi bir bilgi vermese de onun elli küsur yaşında vefat ettiğini bildirmiştir.²⁰⁴

6. HZ. MERYEM'İN ÜSTÜN VASIFLARI

Hiz. Meryem, Kur'an'da adı anılan tek kadın olması, bir sureye adının verilmesi ve farklı ayetlerde üstün vasıflarının anlatılması sebebiyle önemli bir yere sahiptir. Kurtubî adının Kur'an'da otuza yakın yerde açık olarak geçme nedenini söylemiştir.²⁰⁵ Müfessir, hükümdarların, şerefli kimselerin herkesin önünde hür kadınlarının adını söylemediklerini, onun adlarını ayağa düşürmediklerini, bunun yerine, kinaye yoluyla hanımlarından eşim, ailem, zevcem gibi ifadeler kullandıklarını; cariyelerinden ise, kinaye yoluyla değil isimlerini doğrudan söyleyerek bahsettiklerini dile getirmiştir.²⁰⁶ Hıristiyanlar, Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa hakkında ileri geri söz söyledikleri için Allah, onu Allah'ın kadın kulu sıfatıyla anmamış; Arapların cariyelerinden söz edenlerin adetlerine uygun olarak adını açık açık zikretmiştir.²⁰⁷

Müfessir, "Melekler, "Ey Meryem, Allah seni seçti, seni arındırdı ve seni âlemlerin kadınlarından üstün kıldı" demişlerdi"²⁰⁸ ayetinin tefsirini yaparken, Allah'ın Hz. Meryem'i küfürden arındırdığını söylemiştir.²⁰⁹ Kurtubî, bazı âlimlerin buradaki "arındırma" kelimesine, ay hali ve lohusalık gibi durumlardan temizlemek manası verdiğini aktarmıştır. Kanaatimizce müfessir, onların bu görüşlerini sadece okuyucuyu bilgilendirmek amacıyla vermiştir. Çünkü o, Hz. Meryem'in ay hali ve lohusalık durumlarının olduğunu söylemiştir.²¹⁰ Buradaki "نساء العالمين" / *alemlerin*

²⁰³ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 33.

²⁰⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 33.

²⁰⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, V, 383.

²⁰⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, V, 383.

²⁰⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, V, 383.

²⁰⁸ "وَأِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ" (Al-i İmran 3/42).

²⁰⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 77.

²¹⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 67; XI, 26.

kadımlarından” ifadesi ise sadece çağdaşı olanları değil sûra üfürüleceği zamana kadarki bütün kadınları kapsamaktadır.²¹¹ “اصْطَفَاكِ / *seni seçti-üstün kıldı*” kelimesi, birincisinde Allah’a ibadet etmek için ikincisinde ise Hz. İsa’yı doğurmak için seçildiğini vurgulamak amacıyla tekrarlanmıştır.²¹²

Kurtubî, Ruhü'l-Kudüs’ün Hz. Meryem’le konuşmasının, ona görünmesinin, gömleğinin yakasına üflemesinin ve üflemek için ona yaklaşmasının²¹³ Allah’ın, hiçbir kadına vermediği özellikler olduğunu söylemiştir.²¹⁴ Ayrıca Allah, Hz. Meryem’i, çokça tasdik eden, Rabbinin sözlerini doğrulayan kadın anlamında “*sıddıka*”²¹⁵ sıfatıyla vasıflandırmıştır.²¹⁶ Çünkü o, Rabbinin kelimelerini tasdik etmiş²¹⁷ ve çocuk doğacağı müjdesi kendisine verildiğinde Hz. Zekeriyâ’nın alamet istemesi gibi ayrıca bir alamet istememiştir.²¹⁸

“*İffetini koruyan*”²¹⁹ ve “*İffetini koruyan İmran kızı Meryem*”²²⁰ ifadeleriyle methedilen Hz. Meryem için “iffet” ayrılmaz bir sıfat olmuştur. Kurtubî, bu ayetlerdeki “فَرَجَ / *iffet*” kelimesinin Hz. Meryem’in

²¹¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, IV, 77.

²¹² Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, IV, 77.

²¹³ “فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا” / *Derken, Biz ona rubumuzu gönderdik. Ona tam bir insan şeklinde göründü*” (Meryem 19/17); “فَنفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا” / *Biz ona rubumuzdan üfledik*” (Enbiya 21/91); “فَنفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا” / *Biz ona rubumuzdan üfledik*” (Tahrim 66/12).

²¹⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, IV, 79.

²¹⁵ “وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ” / *Ve onun annesi sıddıka (dosdoğru) bir kadındı*” (Maide 5/75).

²¹⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, IV, 79.

²¹⁷ “وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُنْتِ مِنَ الْقَائِمِينَ” / *Ve o Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etmişti. O kânitlerdendi (Allah’ın buyruklarına itaat edenlerdendi, boyun eğenlerdendi)*” (Tahrim 66/12).

²¹⁸ “قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكْ بَغِيًّا” / *Bana hiçbir insan dokunmadığı ve ben iffetsiz de olmadığuma göre benim nasıl bir oğlum olabilir?*” (Meryem 19/20).

²¹⁹ “وَالَّتِي أَحْصَنْتَ فَرَجَهَا” (Enbiya 21/91).

²²⁰ “وَمَرْيَمَ ابْنَتْ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنْتَ فَرَجَهَا” (Tahrim 66/12).

gömleğinin yakası anlamına da gelebileceğini bunun için Cebrail'in onun fercine değil gömleğinin yakasına üflediğini söylemiştir.²²¹ Yani onun elbisesine şüphe bulaşmamıştır, tertemizdir.²²² Müfessir, ayetin, Hz. Meryem'in namusunu sağlam bir şekilde koruyup, Ruh'un onun yakasına üflediği manasına da gelebileceğini bildirmiştir.²²³

Hz. Meryem, meleklerin “*Ey Meryem, Rabbine gönülden itaat et, secde et ve rüku edenlerle birlikte rüku et*”²²⁴ emrine uyararak “*itaat edenlerdendi*”²²⁵ sıfatını kazanmıştır. O, bu emirden sonra ayakları şişinceye kadar namaz kılmaya devam etmiştir.²²⁶ Ayette “*وَاسْجُدِي / secde et*” emrinin “*وَارْكُعِي / rüku et*” emrinden önce gelmesi “*و/ve*” atıf harfinin tertib gerektirmeyişi veya onların şeriatlerinde secdenin rükudan önce olması sebebiyledir.²²⁷ “*İtaat edenlerdendi*”²²⁸ sıfatının, Allah'a itaat eden kimseler oldukları için Hz. Meryem'in ailesine râci olması da mümkündür.²²⁹

7. HZ. MERYEM VE PEYGAMBERLİK

Hz. Meryem, kadınların peygamber olup olamayacağı tartışmasının odağında yer almaktadır. İslam Tarihi'ndeki bu münakaşaya Kurtubî de tefsirinde yer vermiş hem kabul edenlerin hem de reddedenlerin delillerini sunmuştur.

Kurtubî, “*Senden önce de şehir halklarından yalnız kendilerine vahyettiğimiz bir takım erkekleri peygamber olarak gönderdik*”²³⁰ ayetini tefsir ederken konuyu tartışmaya açmıştır. Bu ayetin, Hz. Peygamber'den önce

²²¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 244; XVIII, 187-188.

²²² Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 244.

²²³ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XVIII, 188.

²²⁴ “*يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكُعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ*” (Al-i İmran 3/43).

²²⁵ “*وَكَانَتْ مِنَ الْقَائِمِينَ*” (Tahrir 66/12).

²²⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 80.

²²⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 80.

²²⁸ “*وَكَانَتْ مِنَ الْقَائِمِينَ*” (Tahrir 66/12).

²²⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XVIII, 188.

²³⁰ “*وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحي إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى*” (Yusuf 12/109).

bir kadına, cine veya meleğe²³¹ değil sadece erkeklere risâlet ve peygamberlik verildiği anlamına geldiğini söylemiştir.²³² Ona göre bu ayet, “Kadınlar arasında dört peygamber vardır: Havva, Âsiye, Musa’nın annesi ve Meryem” hadisini²³³ reddetmektedir.²³⁴ Ayetteki “ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى / *şehir halklarından*” lafzı, bedevilerin genellikle sert ve katı olduklarına işaret eder; bunun için Allah çölde yaşayanlardan peygamber göndermemiştir. Şehir halkı ise daha makul, sabırlı, faziletli ve bilgilidir.²³⁵ Müfessir bunu el-Hasen’in “Allah ne çölde yaşayan bedevilerden, ne kadınlardan, ne de cinlerden hiçbir peygamber göndermemiştir”²³⁶ sözüyle desteklemiştir.²³⁷ Âlimlerin “Peygamberliğin şartlarından birisi de erkek, insan evladı ve şehirde yaşayan kişi olmasıdır” sözü de burada verilmiştir. Kurtubî, kadınlardan peygamber gönderilmediğini savunanların görüşlerini böyle dile getirmiştir.²³⁸ Yine bu düşüncede olan

²³¹ Kurtubî’ye göre “ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ / *Ona bir meleke indirilmeli değil miydi?*” (En’am 6/8) ayetinde melek peygamber isteyenlerin talepleri, “ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحِي / *Senden önce de şehir halklarından yalnız kendilerine vahyettiğimiz bir takım erkekleri peygamber olarak gönderdik*” (Yusuf 12/109) ayetiyle reddedilmiştir. Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmîl-Kur’ân*, IX, 239.

²³² Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmîl-Kur’ân*, IX, 239.

²³³ Kurtubî’nin hadis olarak naklettiği bu sözü, sahih hadis kaynaklarında tespit edemedik. İbn Hazm da, Kurtubî gibi Hz. Meryem’in peygamber olduğunu kabul etmektedir. Ahmed b. Hazm ez-Zahirî, *el-Fasl fi’l-Milel ve’l-Ahvâi ve’n-Nihal*, Beyrut, 1975, V, 17-18; Ali İhsan Yitik, *Hız. Meryem ve Efes*, Tibyan Yayıncılık, İzmir, 2001, s. 22-24; Hüda-verdi Adam, “Nübüvvet’e Dair İki Mesele Nebi İle Rasul Arasındaki Fark ve Kadın’ın Peygamberliği”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sakarya, 1996, Sayı: 1, 96-100.

²³⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmîl-Kur’ân*, IX, 239.

²³⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmîl-Kur’ân*, IX, 240.

²³⁶ İbn Atıyye el-Endelüsî, Ebû Muhammed Abdülhak, *el-Mubarrerü’l-Vecîz fi Tefsiri’l-Kitâbi’l-Azîz*, (Thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi), Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, Beyrut, 1422, III, 286; İbnü’l-Cevzî, Cemâlüddin Ebü’l-Ferec Abdurrahmân, *Zâdül-Mesîr fi İlmi’l-Tefsîr*, (Thk. Abdürrezak el-Mehdî), Dâru’l-Kütübîl-Arabîyye, Beyrût, 1422, II, 477; Ebû Hayyân Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî, *el-Babru’l-Muhîr fi Tefsîr*, (Thk. Sıdkî Muhammed Cemîl), Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1420, VI, 334.

²³⁷ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmîl-Kur’ân*, IX, 240.

²³⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmîl-Kur’ân*, IX, 240.

âlimlere göre Hz. Meryem de bir peygamber değildir; çünkü Hz. Meryem'in Cebrail'i görmesi onun peygamber olduğunun işareti olamaz. Müfessir, sahabenin, İslam'a ve imana dair soru sormaya dair gelen Cebrail'i, Dihyetü'l-Kelbi²³⁹ şeklinde görerek peygamber olmadığını konuya örnek olarak vermiştir.²⁴⁰

Kurtubî, kadınlardan peygamber gönderildiğini Hz. Meryem'in de bunlardan biri olduğunu, *“Melekler, ‘Ey Meryem, Allah seni seçti, seni arındırdı ve seni âlemlerin kadınlarından üstün kıldı’ demişlerdi”*²⁴¹ ayetinin tefsirini yaparken söylemiştir. Hz. Meryem'in üstün kılınmasına, *“Erkeklerden pek çok kimse kemale ermiştir. Fakat kadınlardan İmran kızı Meryem, Firavun'un karısı Asiye'den başkası kemale ermemiştir. Ve şüphesiz Aişe'nin kadınlara olan üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere olan üstünlüğü gibidir”*²⁴² hadisini delil getirmiştir.²⁴³ Âlimlere göre, kemal en üst noktaya ulaşmak ve tam olmak demektir. Her şeyin kemali kendine göredir. Mutlak kemal ise sadece Allah'a aittir. İnsanların en mükemmeli ise peygamberlerdir. Sonra sıddıklar, şehidler ve sahillerden oluşan Allah dostları gelir. Bu durumda hadiste sözü geçen kemal ile peygamberlik kastedilmiş olur ve Hz. Meryem ile Hz. Asiye'nin iki kadın peygamber olduğu sonucuna ulaşılır.²⁴⁴ İki grup âlimin düşüncelerini böyle aktaran müfessir, *“Sahih olan Hz. Meryem'in peygamber olduğudur”* diyerek kendi görüşünü ortaya koymuştur.²⁴⁵ Çünkü Allah, diğer peygamberlere vahyettiği melek vasıtasıyla ona vahyetmiştir.²⁴⁶ Ona gelen meleğin Cebrail olduğunu söyleyen müfessirimiz, ona elçi olarak gönderilmesinin ve onunla konuşmasının da bir peygamberlik işareti olduğunu kabul etmiştir.²⁴⁷ Nitekim, *“Melekler, ‘Ey Meryem, Allah, katından sana, ismi Meryem oğlu İsa Mesih olan, dünyada ve ahirette yüce, Allah'a yakın kişilerden*

²³⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 315; Buhârî, İman, 36; Müslim, İman, 1.

²⁴⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 80; XI, 18.

²⁴¹ “وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ” (Al-i İmran 3/42).

²⁴² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXII, 288; Müslim, Fedail-i Sahabe, 13.

²⁴³ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 77.

²⁴⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 78.

²⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 78.

²⁴⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, IV, 78.

²⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*, XI, 18.

*olacak bir çocuk müjdesi veriyor” demişlerdi*²⁴⁸ ayetini de Hz. Meryem’in peygamberliğine delil saymıştır.²⁴⁹

Kurtubî, ayet ve hadislerden Hz. Meryem’in, Hz. Havva’dan kıyametin kopmasına kadar bütün dünya kadınlarından daha faziletli olduğu sonucuna varmıştır.²⁵⁰ Çünkü melekler ona Allah’tan mükellefiyet, haber ve müjde içeren vahyi diğer peygamberlere bildirdikleri gibi getirmişlerdir. Bu durumda Hz. Meryem bir peygamber kadındır, peygamber ise veliden daha üstündür. O halde Hz. Meryem, mutlak olarak geçmiş ve gelecek, öncekilerin ve sonrakilerin bütün kadınlarından daha faziletlidir. Ondan sonra ise fazilet sıralamasında, Hz. Fatıma, Hz. Hatice ve Hz. Asiye gelir. Çünkü hadiste “Dünya kadınlarının efendisi Meryem, sonra Fatıma, sonra Hatice, sonra Asiye’dir”²⁵¹ şeklinde bildirilmiştir.²⁵²

Kurtubî, Ruhü’l-Kudüs’ün Hz. Meryem’le konuşmasının, ona görünmesinin, gömleğinin yakasına üflemesinin ve üfleme için ona yaklaşmasının²⁵³ Allah’ın, hiçbir kadına vermediği özellikler olduğunu söyleyerek onun değerini dile getirmiştir.²⁵⁴ Hz. Meryem’in, Rabbinin kelimelerini tasdik etmesi²⁵⁵, çocuk doğacağı müjdesi kendisine

248 “ إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَنْ “ (Al-i İmran 3/42). ” الْمُقَرَّبِينَ ”

249 Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, IV, 84.

250 Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, IV, 78.

251 Kurtubî’nin hadis olarak naklettiği bu rivayeti sahih hadis kaynaklarında tespit edemedik; ancak hadis, “Cennet kadınlarının efendisi dört tanedir: Hz. Meryem, Hz. Hatice, Hz. Fatıma, Hz. Asiye” ifadesiyle şu kaynaklarda mevcuttur: Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 409, V, 113; et-Tirmizî, *Menakıb*, 130.

252 Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, IV, 78.

253 “ فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ” (Meryem 19/17); “ فَتَنَفَّخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا ” (Enbiya 21/91); “ فَتَنَفَّخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا ” (Tahrim 66/12).

254 Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, IV, 79.

255 “ وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُنْتِ مِنَ الْغَائِبِينَ ” (Tahrim 66/12). “ وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُنْتِ مِنَ الْغَائِبِينَ ” (Tahrim 66/12). “ وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُنْتِ مِنَ الْغَائِبِينَ ” (Tahrim 66/12).

verildiğinde alamet istememesi²⁵⁶, “sıddıka”²⁵⁷ ve “itaat edenlerdend”²⁵⁸ sıfatlarıyla vasıflanması da onun üstünlüğünü gösterir.²⁵⁹Bütün bu özellikler, Hz. Adem’in kız çocuklarından hiçbirinde olmayan faziletlerdir. Bunun için o, peygamberlerle birlikte ileri gidenleri geride bırakacaktır.²⁶⁰Çünkü hadiste “Aralarında İbrahim, İsmail, İshak, Yakub, onun evlatları, Musa, İsa ve Meryem binti Hanne’nin bulunduğu on küsur kişi dışında ümmetimin önde gelenlerinden evvel kimse cennete girmeyecek diye yemin etsem yerini bulurdu”²⁶¹ şeklinde haber verilmiştir.²⁶²

“Annesi, sıddıka bir kadındı”²⁶³ ayetini, Hz. Meryem’in peygamber olmadığına delil kabul edenlere karşı Kurtubî, onun hem peygamber kadın hem de sıddıka olmasıyla açıklamıştır.²⁶⁴

8. HZ. MERYEM'E İLAHLIK İSNADI

Kurtubî, “Allah “Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, Allah’ı bırakıp da beni ve anamı iki ilah edin” diye sen mi söyledin? Deyeceği zaman o, “seni tenzih ederim, hakkım olmayan bir sözü söylemek bana yakışmaz. Eğer ben bunu söylemişsem zaten sen onu bilirsin. Sen benim içimde olanı da bilirsin, oysa ben senin

²⁵⁶ “قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ / قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً” (Al-i İmran 3/41); “Ey Rabbim bana bir alamet ver, ded” / “Bana hiçbir insan dokunmadığı ve ben iffetsiz de olmadığuma göre benim nasıl bir oğlum olabilir?” (Meryem 19/20).

²⁵⁷ “وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ / Ve onun annesi sıddıka (dosdoğru) bir kadındı” (Maide 5/75).

²⁵⁸ “وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِئِينَ” (Tahrir 66/12).

²⁵⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, IV, 79.

²⁶⁰ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, IV, 79.

²⁶¹ Kurtubî’nin hadis olarak naklettiği bu rivayeti sahih hadis kaynaklarında tespit edemedik; ancak hadis, “on küsur kişi” (Ebû Bekir b. Ebî Asım eş-Şeybanî, *el-Abâd ve’l-Mesânî*, (Thk. Faysal Ahmed el-Cevâbira), Dâru’r-Râye, Riyad, 1411/1991, III, 56); “on beş kişi” (et-Taberânî, Süleyman b. Ahmed Ebü’l-Kâsım, *Müsnedü’l-Şâmiyyîn*, (Thk. Hamdî b. Abdülmecid), Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 1405/1984, II, 84) ifadeleriyle kaynaklarda mevcuttur.

²⁶² Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, IV, 79.

²⁶³ “وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ” (Maide 5/75).

²⁶⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, VI, 186.

içinde olanı bilmem. Şüphesiz sen, görünmeyen âlemleri çok iyi bilensin”²⁶⁵ ayetinin tefsirinde Hristiyanların Hz. Meryem’i ilah edinmemelerine karşın onlar hakkında niye böyle söylendiği sorusuna cevap vermiştir.²⁶⁶ Hristiyanlar, Meryem bir insan doğurmadı o ancak bir ilah doğurdu diyerek annesini, doğurduğu kişi yani Hz. İsa mesabesine koydular. Sonuçta Hz. Meryem hakkında bizzat bunu söylemiş gibi oldular.²⁶⁷

Hz. İsa’ya kıyamet gününde “*Allah’ı bırakıp da beni ve anamı iki ilah edinin*” diye sorulunca titreyip kemiklerinden ses çıkacak, “*seni tenzih ederim, hakkım olmayan bir sözü söylemek bana yakışmaz*” diye cevap verecektir. Yani ben kulum, rab değilim, rabbi olan bir kimseyim, kendisine ibadet edilen mabud değilim, kendi adıma hakkım olmayan bir şeyi iddia edemem anlamındadır. Sonra Hz. İsa “*eğer ben bunu söylemişsem zaten sen onu bilirsin*” diyerek işi Allah’ın ilmine havale edecektir. Allah onun böyle bir şey söylemediğini bilmesine rağmen Hz. İsa’yı ilah edinenleri azarlamak için böyle bir soru soracaktır.²⁶⁸ Daha sonra Hz. İsa “*Sen benim içinde olanı da bilirsin, oysa ben senin içinde olanı bilmem. Şüphesiz sen, görünmeyen âlemleri çok iyi bilensin*” diyerek Allah’ın, onun sırlarını, olanı, olmakta olanı, olmamışı ve olacağı bildiği halde onun Allah’ın kendisine sakladığı gaybını, ilmini bilemeyeceğini dile getirmiştir.²⁶⁹

²⁶⁵ “وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمَّيَ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالِ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعَلَّمَ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ (Maide 5/116).

²⁶⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, VI, 288.

²⁶⁷ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, VI, 289.

²⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, VI, 289.

²⁶⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’ân*, VI, 289-290.

SONUÇ

Hız. Meryem, dünyanın yarısından çoğuna yayılmış İslam ve Hristiyan dinlerinin ortak paydasıdır. Bunun için her iki dinin de dinî kaynaklarında kendisine geniş yer bulmuştur. Bu ortak miras, geçmişten günümüze hem hayatı hem ahlakı açısından bizlere rol modeldir. Gittikçe globalleşen ve sekülerleşen günümüz dünyasında onun hayatına tekrar dönüp bakmaya daha çok muhtacız.

Vehbî özellikleri kadar ahlakî üstünlükleriyle de mümtaz bir yere sahip olan Hz. Meryem, hem kendi dönemi hem de sonraki asırlarda inanan kadınların öncüsü konumuna yükselmiştir. İffet, sadakat, itaat ve saflığın simgesi ideal bir kadın olarak karşımızda dimdik durmaktadır. Onun bu hayatı, Allah'ın onu niçin seçtiğini ve âlemlere üstün kıldığını ispatlamaktadır.

Kurtubî, *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'ân*'da Hz. Meryem ile ilgi ayetleri tefsir ederken ayetlerden, hadislerden, sahabenin sözlerinden, âlimlerin görüşlerinden istifade etmiştir. Hz. Meryem'in Kur'an'da yer almayan doğum sonrası hayatı hariç İnciller ve diğer Hristiyan kaynaklarına başvurmamıştır. İsrailiyattan oldukça kaçınsa da tamamen ondan hâli kalamamıştır.

Müfessir, ayetlerin tefsirine getirilen farklı yorumlara dair kendi düşüncesini belirtmekten, bu yorumlardan birini tercih etmekten veya bunu belirtmekten çekinmemiştir. Hz. Meryem'in peygamber olduğunu kabul etmesinde bariz bir şekilde görüldüğü gibi yaptığı tercihin nedenini ve mesnedini de okuyucuya sunmuştur.

Kurtubî, istinbata da zaman zaman tefsirinde yer vermiştir. Mesela Hz. Zekeriyya'nın bu duasından çocuk sahibi olmanın rasüllerin ve siddıkların bir sünneti olduğu sonucuna varmıştır. Namazın, zekâtın, anne ve babaya iyi davranmanın bizden önceki ümmetlere ve geçmiş nesillere de farz olduğunu Hz. İsa'nın bebekken beşikte yaptığı konuşmayı delil göstermiştir. Yine bu ayetlerden bu gibi konuların hükmünün hiç değişmediği ve hiçbir şeriatte de nesh edilmediği hükmünü çıkarmıştır.

Kurtubî, Hz. Meryem'in Hz. İsa'ya hamileliği konusunda, günümüzün modern tefsirlerine bir ışık tutmuştur. Anne ve babadaki iki su birleşmesiyle var olan çocuğun Hz. İsa'daki oluşumuna o günün şartlarında orijinal bir yorum getirmiştir. Çünkü Allah'ın bu iki türlü suyu,

bir bölümünü rahminde bir bölümünü de sulbünde olmak üzere Hz. Meryem'de bir arada yarattığını, Cebrail'in de onun sulbüne, şehveti harekete geçirmek için üflediğini söylemiştir. Yani Hz. İsa, mucize bir hamileliğin ürünüdür. Hz. Meryem'i bir bitki gibi yetiştiren Allah, bir bitki gibi kendi kendini dölleyebilen bir sistemle yaratmış olabilir.

Sonuç olarak, insanlık tarihinin en önemli karakterlerinden birisi olan Hz. Meryem'i, ilmî hayatın yükseldiği VI/XIII. yüzyılda hem Endülüs'ün hem Mısır'ın günlük yaşantısını, ilmî hayatını teneffüs etmiş bir âlim olan Kurtubî, tefsirinde Kur'an'ın çizdiği çerçevede içinde hassasiyetle anlatmıştır.

KAYNAKÇA

- Adam, Hüdaverdi. “Nübüvete Dair İki Mesele Nebi İle Rasul Arasındaki Fark ve Kadın'ın Peygamberliği”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı: 1. Sakarya: 1996.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. Thk. Şuayb el-Arnaut. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001.
- Ahmed b. Hazm ez-Zahirî. *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Abvâi ve'n-Nihal*. Beyrut: 1975.
- Atik, M. Kemal. “Endülüs ve Kur'an İlimlerindeki Yeri”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı: II. Kayseri: 1985.
- el-Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ud. *Meâlimü't-Tenzîl fi Tefsiri'l-Kur'an*. Thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cum'a Dumeyriyye, Süleyman Müslim el-Harş. yrs.: Dâru Tayyibe, trs.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahîb*. Thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. yrs.: Dâru Tavgi'n-Necât, 1422.
- Ebû Bekir b. Ebî Asım eş-Şeybanî. *el-Âhâd ve'l-Mesânî*. Thk. Faysal Ahmed el-Cevâbira. Riyad: Dâru'r-Râye, 1411/1991.
- Ebû Hayyân Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî. *el-Babru'l-Mubît fi Tefsîr*. Thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420.
- el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-Lügâ*. Thk. Muhammed Avz Mer'ab. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1422/2001.
- Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-Ayn*. Thk. Mehdî Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâi. yrs.: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, trs..
- İbn Atıyye el-Endelüsî, Ebû Muhammed Abdülhak. *el-Muharrerü'l-Vecîz fi Tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*. Thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. Thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. yrs.: Dâru İhyâi'l-Kütüb'l-Arabiyye, trs..
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414.

- İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebü'l-Ferec Abdurrahmân. *Zâdü'l-Mesîr fî İlmî't-Tefsîr*. Thk. Abdürrezak el-Mehdî. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1422.
- Karaca, Abdullah. “Kur'an-ı Kerim'de Hz. Meryem'in Hamileliği ve Kendisine Gönderilen Ruh”, *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 2. 2015.
- el-Kasabî, Mahmûd Zelat. *el-Kurtubî ve Menhecübû fî't-Tefsîr*. Kahire: Dâru'l-Ensâr, 1399/1979.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Endülüsî. *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'ân*. Thk. Sıdkı Muhammed Cemil-İrfan el-Aşşâ'. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- el-Makkârî, Ahmed b. Muhammed. *Nefhu't-Tîb min Ğusni'l-Endelüsü'r-Ratîb*. Thk. İhsân Abbâs. Beyrût: Dâru Sâdır, 1968.
- el-Mâverdí, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed. *en-Nüket ve'l-Uyûn*. Thk. Seyyid b. Abdülmaksûd b. Abdürrahim. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, trs..
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. Thk. Ahmed Ferîd. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi, 1423.
- Muhammed b. Hasen İbn Düreyd. *Cemberetü'l-Lüĝa*. Thk. Remzi Münir Baalbekkî. Beyrut: Daru'l-İlm lil-Melâyîn, 1987.
- Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahîb*. Thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, trs..
- Okuyan, Mehmet. “Kur'ân'da Hz. Meryem Mucizesi”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 16. Yıl: 2005.
- Özdemir, Mehmet. *Endülüs Medeniyeti (İlim ve Kültür Tarihi)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Özdemir, Mehmet. “Endülüs”, *DİA*. İstanbul: 1995.
- es-Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. İbrahim. *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*. Thk. Ebû Muhammed b. Aşûr. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1422/2001.

- es-Safedî, Selâhaddîn Halîl b. Aybeg. *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*. Thk. Muhammed b. İbrâhîm b. Ömer, Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed. Wiesbaden: Dâru'n-Neşr Franz Steiner, 1381/1962.
- et-Taberânî, Süleyman b. Ahmed Ebü'l-Kâsım. *Müsnedü's-Şâmiyyîn*. Thk. Hamdî b. Abdülmecid. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1405/1984.
- et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Târibu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*. Beyrut: Dâru't-Türâs, 1387.
- et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *el-Câmiu's-Sabîb*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuad Abdülbâkî, İbrahim Atve Avz. Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975.
- Tomar, Cengiz. "Mısır", *DİA*. Ankara: 2004.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dîni Kur'an Dili*. Ankara: Akçağ Yayınları, trs.
- Yitik, Ali İhsan. *Hz. Meryem ve Efes*. Tıbyan Yayıncılık. İzmir: 2001.
- ez-Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Târibu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâbiri ve'l-A'lâm*. Thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407/1987.
- ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Carullah Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîli fî Vücûhi't-Te'vîl*. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407.